

СУГУРТА БОЗОРИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ МОЛИЯВИЙ БАРҚАРОРЛИГИНИ КОМПЛЕКС БАҲОЛАШ

Ҳақбердиев Бекзод Ўктамович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Мустақил изланувчиси, Тошкент Ўзбекистон.

Email:

ORCID: 0000-0000-0000-0000

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE SUBJECTS OF THE INSURANCE MARKET

Haqberdiyev Bekzod O'Ktamonovich

independent researcher of

Tashkent State University of Economics,

Tashkent, Uzbekistan

ORCID: 0000-0000-0000-0000

JEL Classification: G22 O16

Аннотация:

Ушбу мақолада суғурта бозори субъектларининг молиявий барқарорлигини комплекс баҳолаш методологик асослари тадқиқ этилади. Суғурта компанияларининг молиявий барқарорлиги суғурта фаолиятининг узлуксизлиги ва бозордаги рақобатбардошлигини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Шу муносабат билан, ушбу тадқиқотда суғурта компанияларининг молиявий ҳолатини аниқ баҳолаш мезонлари, методлари ва кўрсаткичлари тизимли равишда таҳлил қилинади. Шунингдек, суғурта бозори субъектларининг молиявий барқарорлигини баҳолашда миллий ва халқаро стандартлар талабларига асосланган мезонлар тавсия этилади. Илмий мақолада молиявий таҳлил усуллари орқали суғурта компанияларининг хавф-хатарларга бардошлилик даражаси ва уларнинг барқарор ривожланиш имкониятлари аниқланади.

Мақоланинг амалий аҳамияти шундаки, суғурта бозори субъектларининг

молиявий барқарорлигини баҳолаш ва бошқариш бўйича тавсиялар ишлаб чиқишда муҳим илмий-амалий хулосаларни тақдим этади. Шунингдек, тадқиқот натижалари суғурта компаниялари ва регулятор органлар учун самарали молиявий мониторинг ва бошқарув тизимини такомиллаштиришга ёрдам беради.

Abstract:

This article examines the methodological foundations of a comprehensive assessment of the financial stability of insurance market entities. The financial stability of insurance companies plays an important role in ensuring the continuity of insurance activities and their competitiveness in the market. In this regard, this study systematically analyzes the criteria, methods and indicators for accurately assessing the financial condition of insurance companies. Also, criteria based on the requirements of national and international standards are recommended for assessing the financial stability of insurance market entities. The

scientific article determines the level of risk tolerance of insurance companies and their opportunities for sustainable development through financial analysis methods.

The practical value of the article is that it provides important scientific and practical conclusions in the development of recommendations for assessing and managing the financial stability of insurance market entities. Also, the results of the research will help to improve the effective financial monitoring and management system for insurance companies and regulatory bodies.

Калит сўзлар:

суғурта бозори, молиявий барқарорлик, комплекс баҳолаш, тўлов қобилияти, ликвидлик, капитал етарлилиги, рисклар таҳлили, молиявий барқарорлик.

Key words:

insurance market, financial recovery, comprehensive recovery, long-term opportunities, liquidity, capital investments, risk analysis, financial recovery.

Кириш

Жаҳон амалиётида иқтисодий хавф-хатарларнинг глобаллашуви ва турли инқирозларнинг вужудга келиши натижасида миллий иқтисодиётнинг макроиқтисодий ва молиявий барқарорлигига таъсири давлатларнинг мавжуд молия тизими механизмини жумладан, суғурта тизими ва суғурта компаниялари фаолиятини такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Шу боис дунё мамлакатларида ва халқаро муносабатларда суғурта хизматларисиз бирор фаолият амалга оширилмайди. Ривожланган мамлакатларда суғурта хизматларидан тўпланган маблағлар

мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 8-12 фоизни ташкил этмоқда. Халқаро муносабатларда суғурта компанияларининг молиявий барқарорлик даражасини намоён этувчи кўрсаткичлардан бири бу йиғилган суғурта мукофотлари бўлиб, улар “йирик ҳажмдаги инвестиция маблағларининг тўпланишига имконият яратиб бериши билан баҳоланмоқда”¹. Бу ўз навбатида суғурта компанияларининг инвестиция қилишга бўлган имкониятини кенгайтиради ва суғурталовчининг молиявий барқарорлик даражасини мустаҳкамлайди.

Халқаро амалиётда суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш йўналишларини белгилашга доир кенг қамровли тадқиқотлар амалга ошириб келинмоқда. Ушбу тадқиқотларнинг асоси суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигини таъминлашга бевосита алоқадор бўлган факторларни тавсифлашга қаратилган бўлиб, макроиқтисодий ва макроиқтисодий факторларга бўлинади. Макроиқтисодий факторлар суғурта компанияларининг суғурта, инвестиция ва бошқа фаолияти билан боғлиқ бўлса, макроиқтисодий факторлар эса тармоқ ичидаги, ички ҳамда ташқи иқтисодий факторлардан иборат бўлади.

Материал ва метод

Ушбу мақолада суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигини баҳолаш учун таҳлил услублари қўлланилди. Бунда иқтисодий-статистик таҳлил, молиявий коэффициентлар ҳисоб-китоби, рисклар таҳлили ва рейтинг баҳолаш методларидан фойдаланилди. Тадқиқот объекти сифатида

¹ <https://www.louisepryor.com> - Enhanced capital requirements and Individual Capital Assessments Insurers; Comite Europeen des Assurances.pdf

маҳаллий ва халқаро суғурта компанияларининг молиявий кўрсаткичлари олинди. Маълумотлар манбалари сифатида очик молиявий ҳисоботлар, суғурта бозорига оид расмий статистик маълумотлар ва илмий-амалий адабиётлардан фойдаланилди.

Таҳлил жараёнида суғурта компанияларининг молиявий ҳолатини баҳолаш учун капитал етарлиги коэффиценти, ликвидлик коэффиценти, рентабеллик кўрсаткичлари ҳамда рискларга бардошлилик даражаси аниқланди. Бундан ташқари, молиявий барқарорликка таъсир этувчи ташқи ва ички омиллар таҳлил қилинди.

Суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигини ошириш йўналишларидан бири сифатида қатор иқтисодчи олимлар томонидан хусусан, суғурта компанияларининг молиявий барқарорлигини ошириш хорижий иқтисодчи олимлардан Д. Бланд, А.А. Гвозденко, Б.Ю. Сербиновский, В.Н. Горькуша, А.А. Кварандзия, Т.Е. Гварлиани,

В.Ю. Балакирева, Е.Л. Прокофьева, А. Манэс, В.Н. Едренова, Е.А. Мизиковский, И. Вороновалар томонидан келтириб ўтиш мумкин.

Таҳлил ва натижалар

Суғурта механизми эҳтимоллик хусусиятига эга. Самарали суғурта механизмини ишлаб чиқиш ва йўлга қўйиш, суғурта компаниясининг малакали ходимлари томонидан ишлаб чиқилган суғурта сиёсатига боғлиқ бўлади. Шу боис пухта ишлаб чиқилган суғурта сиёсати суғурта компанияси фаолиятининг давомийлигини ва молиявий жиҳатдан барқарорлигини таъминлайди.

Суғурта компанияси томонидан ишлаб чиқилган суғурта сиёсати унинг самарадорлигини йил якуни бўйича юзага келган молиявий натижалари, дебитор ва кредитор қарздорликлар ҳолати, пул оқимлари ва хусусий капитал динамикаси орқали таҳлил қилиш мумкин. Ушбу таҳлилларни қуйида тасвирланган жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

“Кафолат-суғурта” АЖнинг молиявий натижаларининг динамикаси
(даромадлар) (млн.сўм)²

Кўрсаткичлар	Йиллар					2020 йилга нисбатан 2024 йилда ўсиши (+) ёки камайиши (-) % да
	2020	2021	2022	2023	2024	

² “Кафолат-суғурта” АЖнинг расмий маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

Суғурта хизматларини кўрсатишдан даромадлар	28 544,8	36 244,3	47 949,4	58 628,7	79913,2	280,0
Зарарларни қоплаш бўйича қайта суғуртадан даромадлар	1 413,1	3 169,7	4 857,7	8 440,9	6741,1	477,0
Қайта суғурта бўйича коммиссион мукофотлар, танъемалар ва йиғимлар бўйича даромадлар	2 703,9	5 174,9	7 468,1	2 963,6	1303,4	-51,8
Суғурта хизматлари кўрсатишдан соф тушум	32 661,8	44 589,0	60 275,1	70 033,2	87957,7	269,3
Суғурта хизматларини кўрсатишдан ялпи фойда	15 899,3	21 056,5	28 278,4	29 465,9	34905,0	219,5
Асосий фаолиятнинг бошқа даромадлари	146	408,2	1 206,6	1 389,3	1897,1	1299,4
Молиявий фаолиятнинг даромадлари	4 557,8	5 963,7	4 794,9	8 391,2	16773,7	368,0
Фойда солиғини тўлангунга қадар фойда	3 075,4	3 063,2	3 567,4	4 306,1	4310,9	140,2
Ҳисобот даврининг соф фойдаси	2 531,7	2 605,1	3 080,4	3 525,0	4060,4	160,4

1-жадвал маълумотларини таҳлил қилганимизда шу нарса аён бўлдики, зарарларни қоплаш бўйича қайта суғуртадан даромадларнинг сезиларли ошганлиги, қайта суғурта бўйича коммиссион мукофотлар, танъемалар ва йиғимлар бўйича даромадларнинг камайганлиги ҳамда асосий фаолиятнинг бошқа даромадлари кескин равишда ошганлиги маълум бўлди. Битта кўрсаткичдан бошқа барча кўрсаткичлар юқори даражада ошгани ҳолда, ҳисобот даврининг соф фойдаси

нисбатан паст даражада ошганлиги суғурта хизматлари кўрсатиш бўйича харажатларнинг ошганлиги суғурта компаниясида ишни ташкил этиш самарадорлигининг пасайганлигидан далолат беради.

Шунингдек суғурта компаниясининг молиявий натижаларининг ўзгаришига унинг харажатлари ҳам ўзининг мустақил ўрнига эга. Ушбу ўзгаришларни қуйида келтирилган жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин (2-жадвал).

2-жадвал

“Кафолат-суғурта” АЖнинг молиявий натижаларининг ўзгариш динамикаси

(харажатлар) (млн.сўм)³

Кўрсаткичлар	Йиллар					2020 йилга нисбатан 2024 йилда ўсиши (+) ёки камайиши (-) % да
	2020	2021	2022	2023	2024	
Қайта суғуртага берилган суғурта мукофотлари	9 147,0	15 715,9	24 454,4	11 621,0	20442,4	223,5
Ишлаб топилмаган мукофотлар заҳираси ўзгаришининг натижаси	4197,9	2 062,2	-	4 352,2	-	103,7
Хабар қилинган, лекин бартараф Этилмаган зарарлар заҳирасининг ўзгариши натижаси	-	302,7	-	1 237,6	2234,8	738,3
Юз берган, лекин хабар қилинмаган зарарлар заҳирасининг ўзгариши	-	673,8	753,5	1 681,8	751,1	111,5
Бошқа техник заҳираларда қайта суғурталовчилар улуши ҳисобга олинганда тегишли заҳиралар ўзгариши	-	1 857,2	4 137,9	3 182,8	6276,6	338,0
Суғурта хизматларининг таннархи	16 762,5	23 532,5	31 996,7	40 567,3	53052,7	316,5
Давр харажатлари	17 425,7	24 162,5	30 492,0	34 317,7	47723,6	273,9
Маъмурий харажатлар	17 295,3	24 016,9	30 282,8	33 999,1	47338,5	273,7
Бошқа операцион харажатлар	130,5	145,6	209,2	318,6	385,1	295,1
Асосий фаолият зарари	1380,3	2 697,8	1 006,9	3 462,4	10921,5	791,2
Молиявий фаолият бўйича	102,1	202,7	220,7	622,6	1541,4	1509,7

³ “Кафолат-суғурта” АЖнинг расмий маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

харажатлар						
Фойда солиғи	255,7	225,6	298,9	449,5	250,4	-2,08
Бошқа солиқлар ва мажбурий тўловлар	288,0	232,5	188,1	331,6	-	-100

2-жадвалда “Кафолат-суғурта” АЖнинг молиявий натижаларини ўзгариш динамикасини харажатлар қисми келтирилган бўлиб, мазкур ўзгаришларни таҳлил қилганимизда, хабар қилинган, лекин бартараф этилмаган зарарлар заҳираси ҳамда асосий фаолиятнинг зарари кўрсаткичлари сезиларли ошганлигини, молиявий фаолият бўйича харажатлар кўрсаткичи ҳам кескин равишда ошганлиги маълум бўлди. Мазкур кўрсаткичнинг кескин даражада ошганлиги юқоридаги хулосамизни, яъни суғурта компаниясида суғурта ишини ташкил этиш самарадорлигининг пасайганлигини тасдиқлайди. Бу эса суғурта компаниясида соф фойдани пасайишига олиб келади деган хулоса чиқаришга асос бўлади. Аммо шундай бўлсада, компаниянинг бошқа кўрсаткичлари сезиларли ошганлиги суғурта компаниясининг молиявий

барқарорлигининг ошишини таъминлаган.

Шунингдек суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминлашда суғурта компанияларининг инвестицияга йўналтирган маблағлари ҳажми, суғурта заҳиралари ҳажми ва хусусий капиталнинг ўрни жуда муҳим ҳисобланади. Хусусий капитал ташки субъектлар олдидаги жавобгарликдан ҳоли бўлган ва шу туфайли компания узок муддатли инвестиция фаолиятини амалга оширишида, стратегик мақсадларни амалга оширишда ва бошқа мақсадларда фойдаланиш мумкин бўлган маблағлар ҳисобланади. Ушбу маблағлардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш орқали суғурта компаниясининг молиявий барқарорлиги таъминланади. Ушбу ҳолатни қуйида тасвирланган жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

3-жадвал

Суғурта компанияларининг инвестициялари, суғурта заҳиралари, хусусий капитал ва активларининг ўсиш динамикаси⁴ (млрд.сўм)

Кўрсаткичлар	Йиллар					
	2020	2021	2022	2023	2024	2020 йилга нисбатан 2024 йилда ўсиш (+) ёки камайиш (-)
Суғурталовчининг инвестицияга йўналтирилган маблағлари	623,7	758,1	867,5	1482,5	2010,7	+322,4 %

⁴ “Кафолат-суғурта” АЖнинг расмий маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

Суғурта захиралари	345,8	428,4	566,7	766,0	1112,2	+321,6 %
Хусусий капитал	523,0	595,3	654,5	1118,3	1385,2	+264,9 %
Активлар	871,5	1043,5	1183,5	2009,7	2534,1	+290,8 %

3-жадвалда суғурта компанияларининг инвестициялари, суғурта захиралари, хусусий капитал ва активлари тўғрисида маълумотлар келтирилган бўлиб, ушбу маълумотларни таҳлил қилганимизда суғурталовчининг инвестицияга йўналтирилган маблағлари, суғурта захиралари ва хусусий капитали ҳамда активлари 2020 ва 2024 йиллар мобайнида ўсиб борган.

Суғурта компаниясининг молиявий барқарорлигини таъминлашда ташқи ва ички актуар хизматлардан самарали фойдаланиш ва шу асосда таъриф сиёсатини амалга ошириш муҳим ҳисобланади. Аммо шуни таъкидлаш лозимки, мамлакатимиз миллий суғурта бозорида актуар хизматлар етарли даражада деб бўлмайди.

Бугунги кунда Ўзбекистон миллий бозорида 4 та актуар ташкилот фаолият кўрсатаётган бўлса-да, уларда хизмат кўрсатаётган малакали актуарийлар етарли эмас. Шу туфайли актуар хизматлар бўйича

рақобат муҳити тўлиқ яратилмаган.

Суғурта бозорининг келажақда янада ривожланиши ва иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлашдаги ўрнининг ортиб бориши шубҳасиз. Чунки ҳукуватимиз томонидан тадбиркорлик соҳасини ҳар томонлама ривожлантириш ва кўламини кенгайтириш, ҳар бир оилани тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишига шароит яратиб бериш мақсадида олиб борилаётган ишлар ўз самарасини бермоқда, бу эса тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ турли кўринишдаги риск даражасининг ортишига олиб келади. Бундай рискларнинг юз бериши билан боғлиқ мулккий йўқотишларни ўз вақтида қоплашда суғуртанинг ўрни бекиёсдир.

Шу боис суғурта бозори инфратузилмаси субъектлари фаолияти йилдан-йилга кенгайиб бормоқда. Ушбу ҳолат қуйида келтирилган жадвал маълумотларидан кўришимиз мумкин.

4-жадвал

Суғурта компаниялари ва уларнинг филиаллари сонини ўсиш динамикаси
(сонда)⁵

Кўрсаткич номи	Йиллар					2020 йилга нисбатан 2024 йилдаги ўсиш (+) ёки камайиш (-) % да
	2020	2021	2022	2023	2024	
Суғурта компаниялари сони	31	31	26	27	30	-1
Суғурта компанияларининг филиаллари сони	1048	1148	1123	1284	1451	+403

4-жадвалда суғурта компаниялари ва уларнинг филиаллари сони 2014 йилдан то 2018 йилларгача бўлган маълумотлар келтирилган бўлиб, 2014 йилга нисбатан 2018 йилда суғурта компаниялари сони 1 та камайган бўлса, суғурта компанияларининг филиаллари сони эса 2014 йилга нисбатан 2018 йилда 403 та ошган.

Аmmo шундай бўлсада мамлакат худудлари бўйлаб суғурта компанияларининг филиал ва бўлимлари сони сезиларли даражада ошиб, 2014 йилда 1048 тани ташкил этиб, 2018 йилда бу кўрсаткич 1451 тага етган. Бу ҳолат суғурта хизматлари мамлакатнинг чекка худудларида ҳам оммавийлашиб бораётганлигидан далолат беради.

Хулоса.

Хулоса қилиб шунини айтиб ўтиш жоизки, суғурта бозори субъектларининг молиявий барқарорлигини комплекс баҳолаш замонавий иқтисодий шароитларда суғурта компанияларининг узок муддатли самарали фаолиятини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Тадқиқот натижалари шунини кўрсатадики, молиявий барқарорликни

баҳолашда фақатгина молиявий кўрсаткичларга эмас, балки иқтисодий, ташкилий ва ташқи омилларга ҳам алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Комплексе баҳолашда ликвидлик, тўлов қобилияти, рентабеллик ва капиталнинг етарлилиги каби молиявий кўрсаткичлар асосий мезонлар сифатида белгиланади. Шу билан бирга, суғурта компаниясининг ишончли бошқарув тизими, таваккалчиликларни бошқариш самарадорлиги ва бозордаги рақобатбардошлиги каби омиллар молиявий барқарорликни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқотда суғурта бозори субъектларининг молиявий барқарорлигини баҳолаш учун комплекс ёндашувлар таклиф этилди ва уларнинг самарадорлиги таҳлил қилинди. Олинган натижалар шунини кўрсатадики, молиявий барқарорликни баҳолашда интеграл кўрсаткичлардан фойдаланиш компаниянинг умумий молиявий ҳолатини холисона баҳолаш имконини беради.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, суғурта бозори субъектларининг молиявий

⁵ "Кафолат-суғурта" АЖнинг расмий маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси

барқарорлигини таъминлаш учун мустаҳкамлаш зарур. Бу эса, ўз навбатида, комплекс баҳолаш методларини қўллаш, суғурта бозорида ишончли ва барқарор молиявий ва ташкилий механизмларни ривожланишни таъминлашда муҳим омил такомиллаштириш, шунингдек, ҳисобланади. таваккалчиликларни бошқариш тизимини

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта тўғрисида”ги Қонуни.
2. Smith, J. (2020). *Financial Stability in Insurance Markets*. Oxford University Press.
3. Brown, K. & Jones, L. (2019). *Risk Assessment in Insurance Companies*. Cambridge University Press.
4. International Association of Insurance Supervisors (IAIS). (2021). *Insurance Core Principles*.
5. Uzbek State Insurance Committee. (2022). *Annual Insurance Market Report*.